

НАРОДНА СКУПШТИНА

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ О РАДУ СРПСКЕ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

ИЗЛАЗИ СВАКИ ДАН ЗА ВРЕМЕ СКУПШТИНСКОГ РАДА

ПРЕТПАТУ ПРИМА

КРАЉЕВСКО-СРПСКА ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

ЦЕНА ЈЕ ЛИСТУ:

ЗА СРБИЈУ . . . . . 6 ДИП. МЕСЕЧНО

ОД ЈЕДНОГА БРОЈА . . . . . 0-10 ДИП.

ЗА СТРАНЕ ДЕЉЕ БОСНАНСКОГ САВЕЗА 15 ДИП. МЕСЕЧНО

УРЕЂУЈУ СКУПШТИНСКИ СЕКРЕТАРИ:

Ранко Петровић, Доброслав Ружић, Љуб. П. Ћирић.

Број III

НЕДЕЉА 31 МАРТА 1891

Година I

86 САСТАНАК

7 марта 1891 год. у Београду

ПРЕДСЕДАВАО ПОТПРЕДСЕДНИК

Паја Вуковић

СЕКРЕТАР

Станојло Вукчевић

(НАСТАВАК)

(Одговор на интерпелације: М. Петровић)

Господо, узети и окатегорисати кривицу за коју је страп у апс као дело обичног разбојништва, ваљда још са прљавим умишљајем; квалификовати га као таквог за законом у руци, а не проценити доба и прилике, у којима је то дело извршено, разлоге са којих је морао то да учини, и што је најглавније доба остојања кривице од доба остојања, кад се он апсио за ту кривицу, све то велим прећутно прећи, па се само узети у одбрани овог поступка власти, за одредбу законску која се односи на обичне злочинце и злочине, — то се не да ничим правдати. И кад то стоји, да и данас још може неко са тог гледишта бранити поступање власти у овом, па да ништа више другог нема у своме, сваком озбиљном државнику, који води бригу о развоју догађаја и појава у овој земљи, мора да дође загонетно, не само то: шта је ондашњим управљачима било, да човека за такво једно невино дело окривљују после 3 год. дана но још више то: шта покреће данас господу са левице, да ово питање потржу овде гди му места нема, и да га бране са оваким слабим и врло незгодним разлозима?! Дозволите ми, да наведем још једну епизоду, која је преходила овоме, доста загонетном питању, које је, по свој некој злој фаталности, дошло на расправу овде, гди му, као што наведох, никак места није било.

Једном приликом, када се расправљало извесно питање у Скупштини 1887 год. Адаму је јавно на Скупштини казано: да ће он пенантити за ово. То му је казано у сред Скупштине и за то има сведока и на десници и на левици. Та је реч доцније откупљена. Да она није бог да откупљена не би данас било разлога ни за левицу ни за десницу да троши око ове ствари ово скупоцено време по отаџбину. Та је реч откупљена овим, не баш врло загонетним путем. Адам је кроз кратко време притворен на основу кривице, која му је створена једино за то: што је у време рата, породицу своју заравно житом, које је узео из општинског коша, које је прмерно у присуству власти, и које је обећао и вратио кад настану редовне прилике. Међутим не заборавите ни то, да је тај исти кош, кроз 2 дана изгорео са осталим житом, јер су га Турци

запалили. Он је још тада назваг доповом и позваи је да се суди. Ако је се хтело да иде природним и несумњивим путем најприродније је било да је одмах узет на одговор, те да се окриви за оно дело, ако је кривице било. Међутим видимо да се он узима на одговор после пуне 3 године и неколико месеци; узимат је најпре пред једном влашћу, па се оправдао; доцније је премештен у други срез и округ, и ту је окривљен. Све то кад се доведе у везу једно с другим човеку и најобјективнијем некако су сторени узроци да сумња, да ту има нечега, чега не би требало и чега не би смело да буде у једној уставној земљи.

Господо, ви у олакшицу овог поступка, који се трудите овде да оправдате, наводите један преходни случај са истим човеком под конзервативном владом Мариновићевом, коју чак доводите и у некаке пријатељске везе са радикалима, кад је та влада апсила Адама за његов покушај да у име народа поздравн књаза 1874, и коју ви оптужујете да је била гора од ондашње, под чијом је управом извршено апшење над Адамом и налазите да је још и грех што смо стајали с њом у некаквој вези, и то наводите за владавину, кад смо ми већином још деца били. Је ли она имала разлога да Адама ухапси за онако невино дело ја нећу овде да говорим, али једно је што знам да тада, када га је народ насилним путем отео из затвора од тадашње владе, нити се шта непријатно десило њему ни народу. — Народ руши апсану и насилнички изводи тога човека из апсе и томе се народу и његовом љубимцу ипак тада ништа не догоди. Чини ми се кад сравните ту владу, која је могла толику порцију триљивости у томе да поднесе, са владом која је за 300 ока жита уапсила човека, који је уживао опште поверење и љубав свога народа, и који је тада морао у апси умрети; кад све то сравните, онда има ли места да и тиме олакшавате поступање оне власти, која је Адама за овако невино ствар уапсила. Мени се чини да тим нисте побили она осећања у народу, која су створена овим догађајима са пок. Ад. Богосављевићем. Господо, 300 ока жита узетог испред непријатеља да се израни своја породица у бегству испред непријатељске најезде, — па у томе налазити кривице и подводити под одредбу закона, која је прописана за обичне злочинце, и то за човека који има чист карактер, и из онога коша, који је после неколико дана цео изгорео са свом својом заоставштином; кад позива кмета, да то жито да да им породице не умру од глади, кад то жито пред кметом на кантару мери; кад га та иста власт не узима одмах на одговор, него га доцније узима суд, за који се не може казати да је баш био независан у своме делокругу рада; кад се све то, велим, доведе у органску везу, стварају се тако јаки узроци за сумњу да је овде било неког ђаволског посла да од њих, од те сумње не може да се спасе ни најобјективнији човек. Па, господо, и сама она предузетљивост

од стране оних, који су Адама ухапсили; оно простирање дупека и јоргана, давање шербета и чаја; поред свега тога пријатељства да се деси тако преране смрти за три дана, и то да му се деси од једне болести, какво је запалење плућа — ја писам специјалиста у медицини, али држим да запалење плућа нема тако акутан карактер, да се од тога може за три дана умрети — кад се све то доведе у везу онет велим, и нехотично то мора да изазива људе, да радознано приступају испитивању те тако сумњиве и загонетне смрти једног човека, око кога су се врзле многе предходне радње сумњиве природе. Зар хоћете кад се такав догађај догоди да сугређани буду равнодушни спрема таквих појава, и зар уписујете то у грех оних грађани, који се питају зашто је морао доћи за то дело у аис тај човек, и зашто је могао тамо и умрети? Па и само оно премештање из села у село, из округа у округ тог човека такође долази као отежавајућа околност и терети оне који су миригали око живота и смрти Адамова. Кажите ми, господо, какви су државни разлози те власти, да га сматра за грађанина час једног час другог округа, да се час сматра као грађанин јелашнички, час као кобровнички. И то је, господо, такође једна околност, која не скида сумњу у народу, него још повећава узроке сумњи, коју је изазвао овај догађај. Ја сам приметно да је и само ислеђење овога дела ишло врло брзим током. 17 Марта налази полиција, да има крив. дела за које треба Адама затворити. 18 Марта кроз непуну 24 часа суд решава одмах да ту има кривичног дела, за које треба затворити га, и да је решење полицијско законито и пуноважно. Међутим, господо, није била ретка појава, онога доба, да људи леже под полициским ислеђењем по неколико месеци. И то је један догађај да се створи узрок за сумњу, да је суд хтео Адама по што по то да одржи и затвору.

Господо, за лепше осветлење ондашње политичке ситуације, кад смо већ ушли у њу, допустите ми да именујем још неке појаве, кад сте већ ушли у поље испитивања, каква је била политичка ситуација у то време. Ја нећу да помињем изборе у округу ужичком и букагије, које су једнога дана донете у Скупштини, ја не примам на душу да ондашњу власт теретим тим догађајем, јер он је могао бити и измајсторисан, — али има их и на левици и на десници, који ми неће моћи порицати ово што ћу сад навести. 1878 год. извршен је избор Ђоке Топузовића, и акта су тога избора фалсификована у самом министарству. Министар ондашњи признао је то јавно пред Скупштином, и што још теже пада на тадању владу, јавно је у Скупштини казао: „До сад вас писмо терали али од сад ћу вас терати.“ Ово је господо, јавно изреко у сред Скупштине, тадашњи министар унутр. послова, тадашњој опозицији у сред Скупштине. — Кад се све оно доведе у везу с овим, што је један министар јавно у Скупштини казао: да ће некога јавно да тера мимо закон и законске прописе и што се овај случај одма десио после те изјаве, све то и нехотично може да створи код људи веру, да је то био један део политичког програма ондашње владавине; и за то треба да одговарају по томе они, у чијим је рукама била судбина ове земље у то доба, а не људи из данашњег доба, који су за послове тога доба најмање одговорни, — па по томе, овој интерелацији данас није никако ни било места да се овде расправља.

Г. Рибарац нас је оточи учинио пажљивим, да треба да се побринемо да јачамо политички морал наше земље, и да избегавамо узajмне клевете. — Господо, ја ћу драге воље пристати на тај предлог г. Рибарца, али чини ми се г. Рибарче да ви за то треба да се прво обратите на вашу страну те да тамо ојачавате тај морал, јер пре неколико дана, у „Срп. Независности“ органу ваше странке, за чији правац одговорност пада на вашу страну, стајало је: да сам ја у мојој парохији бегао на некаквој кобили, јер су неки сељаци хтели да ме премлате кољем, кад сам носио водицу, а водица се носи само уз часни пост. Међутим, и ја и ви сви знате, да ја у то време писам ни био у парохији, по овде је заједно са вама у Скупштини. И тамо се чак не каже ни зашто су ме хтели да премлате, по се узрок за то пређуткује ваља

за то, да тај узрок може тумачити како ко хоће; — а ја сам у то доба као што рекох седео као што знате овде у Скупштини! И то ни мало не смета зар осећајима вашег политичког морала? Дакле обратите се вашим редакцијама, вашим круговима, изволте тамо појачавати морал, па ако га тамо појачате и поправите, даћете нам тиме примера да и ми тим путем пођемо. Ако се сви сложимо да станемо на пут оваквим појавама, неће бити потребе да се руши наш политички морал и ми ћемо тиме онда запета послужити више општим интересима отаџбине. Побринимо се слошки и брацки да нестане свију узрока, који могу оваке појаве да створе, и тиме ћемо учинити највише услуге оном правцу, који нам овде предлаже г. Рибарац. А док постоје узроци, све докде нема никакве силе, која ће бити кадра да спречи такве појаве, које ти узроци неминушно изазивају; а докле год ви будете стварали узроке за овака окривљивања, докле не може бити ни речи, да се последице тог узрочног стања могу неким другим путем уклонити. Ево, то је у главном моје гледиште на цело ово питање. —

Потпредседник — Има још 12 јављених говорника. (Чује се: да се прекине седница, после подне да радимо). Пошто одбори имају да посвршују неке хитне предлоге, то треба после подне да раде, и с тога другу седницу заказујем за сутра у 8 и по час. пре подне. На дневном реду биће: продужење данашњег дневног реда и друго читање закона о издржању удовица и деце свештенике.

Састанак је овај трајао до 12³/₄ час. у подне.

87 САСТАНАК

7 марта 1891 год. у Београду.

ПРЕДСЕДАВАО ПОТПРЕДСЕДНИК

Паја Вуковић

СЕКРЕТАР

Љуб. Јоксимовић

Почетак у 4 часа по подне.

Присутна су г. г. министри: унутрашњих дела, правде, финансија и народне привреде.

Потпредседник — Отварам 87 састанак. Изволте чути протокол 86 састанка.

Секретар Љуба Јоксимовић прочита поменути протокол.

Потпредседник — Прима ли Скупштина прочитани протокол? (Прима).

Изволте чути молбе и жалбе упућене Скупштини.

Секретар чита:

Матија Петровић, калфа терзиски из Лознице, жали се на председника општине лозничке, што га је ухапсио на помиловао;

Петар Стевановић из Мајдана у округу рудничком, моли за инвалидску потпору;

Димитрије Димић, писар општине алексиначке, жали се на злоупотребе Јеврема Спасића, писара среза алексиначког;

Петар Костић, из Ниша, жали се на решење министра финансије, што му није смањило порезу на земљу;

Живко Настић из Ваљева жали се на власти среза и окр. ваљевског, што неће да изврше извесну наплату за рачун његове жене;

Занатлије из Зајечара, моле, да се још ове сесије реши закон о занатлијама;

Занатлије из Куршумлије моле, да се заштите запати и занатлије; и

335 занатлија из Ужица моле да се ове сесије донесе закон о занатима.

Потпредседник — Све прочитане молбе и жалбе упућују се надлежном одбору.

Изволте чути две посланичке молбе за одсуство.

Секретар чита:

Народној Скупштини

Потреба ми изискује за десет дана одсуство, за то, што су ми већ овде свиње дебеле, да идем у Аустро-Угарску да продам.

7 марта 1891 год.
у Београду.

НАР. ПОСЛАНИК
Мата Максимовић.

Народној Скупштини

Молим Народној Скупштини, да ми изволи одобрити још петнајест дана одсуства, ради посвршавања неодложних домаћих послова.

7 марта 1891 год.
Зајечар.

Стојан Станковић
НАР. ПОСЛАНИК.

Потпредседник — Одобрава ли Скупштина тражена одсуства? (Одобрава).

Част ми је известити Скупштини да су дошли у Скупштинску посланици Коста Борисављевић и Димитрије Илићаниновић са одсуства.

Сад прелазимо на дневни ред. На дневном реду је продужење претреса о интерпелацији Стојана Рибарца и другога на коју је г. министар унутрашњих дела одговорио.

Има реч господин

Јован Авакумовић — Господо, после реферата, који је саопштио Народној Скупштини министар унутр. дела, у коме је са мишљењем лекарским потврдио чисто и јасно, да је пок. Адам Богосављевић умро од природне смрти а да није отрован; и после онако објективног говора мога друга и пријатеља Стојана Рибарца, чији је говор основан на званичним фактима и датима судским и која дата такође потврђују, да овде не може бити ни говора о неприродној смрти Адама Богосављевића, ја сам држао да ми не ћемо имати потребе да дуго говоримо о овој ствари, држао сам с тога, што сам мислио да ће и нама и вама бити не само по вољи већ и пријатно да од једне ствари, која је сама по себи тугаљива, с којом се јавно мишљање до сада и сувише на страипутницу заводио, не правимо и данас исто стање, већ да ћемо, имајући пред собом писмене доказе, имајући пред собом мишљење стручњака, примити то мишљење као непобитну истину и даље прећи на наш скупштински рад. Ну говор господо из већине изазвао ме је да и ја неколико речи проговорим о овој ствари.

Господа из већине, која су јуче говорила, навлаш хоће да представе стање ствари противно званичним актима, против мишљења лекарског као вештака, прогивно раду надлежне власти, па чак и противно раду судском.

На првом месту у оваквоме правцу свога говора, у оваквоме правцу оцене доказа о смрти пок. Адама Богосављевића, оданкује се прота Милаш Ђурић.

Он је свој говор почео најпре са једним вицеом; изнео је како се мој пријатељ и друг Стојан Рибарац знојио и ознојио много, докле је изнео оне доказе, којима је потврдио да је Адам умро од природне смрти.

Ја не знам колико може да вреди тај виц прота Милана Ђурића пред људима непристрастним, пред људима озбиљним, јер се зна да сваки говорник говори по својој природи, па се можда и ознојио и то зависи од каквога је физичнога стања и нарави сваки појединац; ну на сваки начин знам да томе вицеу није ни најмање било места, а најмање није било места од г. прота Ђурића, који представљајући факта, званичне доказе и извештаје лекарске противно него што је у ствари, не само да се ознојио толико колико мој пријатељ Стојан Рибарац, већ далеко више тако, да није могао овде у Скупштини остати да свој зној са чела обрише, већ је морао изаћи напоље, ван Скуп-

штине, да се разлади, па је после опет дошао да слуша даље говоре у Скупштини. Ово узгред напомињем а после ћу доказати да ли је било места да се каже Рибарцу да је морао имати муке да брани своје мишљење, које је основано на званичним доказима, или је на против имао муке прота Ђурић који се трудио да нетачно представи званичне документе и да их друкчије протури пред Народној Скупштином.

То је што се тиче тога вицеа. А сад да пређем на говор г. прота Ђурића, да видимо колико је он верно напоменуо податке о смрти Адамовој и како их он оцењује.

Ја морам, говорећи о овој ствари, о наводима поштованог посланика Ђурића да пођем истим редом којим је он ишао, морам да говорим и о осталим фактима из којих је он могао, из којих је он мислио да изведе овај закључак: да је Адам умро од неприродне смрти и да је он извео чак и ко га је отровао. Ја ћу о томе доцији да кажем за кога он мисли да је отровао Адама и да ли је имао право то да рече.

Што су говорници из већине отишли мало даље од главнога предмета расправе, т. ј. да ли је доиста Адам отрован или је умро од природне смрти и што ћу ја морати да им следујем, на мени неће бити узрок удаљавања од предмета, већ на проту Милана Ђурића и на остале говорнике, који су се удалили од тога предмета, представљајући да је Адам умро од неприродне смрти, што ја морам да побријем.

На првом месту хтео је прота Милаш да се представи као правник над правницима, као човек, који зна боље правне појмове него што знају правници, да он зна боље шта је кажњиво него суд. Ја не ћу и не могу сад да кажем, да ли је Адам учинио кривицу разбојништво или што друго тиме, што је на самовластан начин, а то потврђују и званични докази и факта, а то неће ни господа из већине порећи, што је велим на самовластан начин узео 300 ока кукурузи у присуству кмета који му је то бранио (смех). Ја нећу то да ценим, је ли то кажњиво или није, јер у закону кривичном стоји шта је кажњиво. Ја то нећу да чиним за то што немам та акта. Ну ја би сам као правник могао да кажем и велим ово: о томе да ли се Адамово дело заиста сматра као кривица или не? На сваки начин кад је суд нашао да у томе делу Адамовом стоји једно кажњиво дело; и кад је то дело квалификовао као такво дело, за које треба да се Адам стави у притвор, онда је судско решење о томе, да је то кривица већа и да треба Адама притворити; то је факт, коме морамо сви поштовати. Суд је, као једини надлежан, казао то; за то ми је чуло, да један свештеник, да један прота Милаш Ђурић, каже, да то дело није казниво и да је то дело по природним законима допуштено.

Господо, закони позитивни у једној земљи владају и по тим позитивним законима суд суди и доноси св ја решења; и ту не може бити говора о природним законима. И кад ми живимо у једној уставној земљи, где владају позитивни закони, па кад би ми допустили да појединци цене шта могу радити по природним законима, да сами цене је ли што кривично или није, онда ја мислим да би ми далеко дотерали, да би били испод једне образоване државе; а то ни ми, ни ви из већине не би дозволили да се каже о Србији, што закон позитиван сматра као кажњиво, појединац не сме радити ослањајући се на дозволу неких природних закона.

Ван сваке је сумње да дело Адама Богосављевића што је узео 300 ока кукуруза на самовластан начин не може се ценити по неким природним законима, већ по позитивним законима, и за оцену тога свакојако надлежни су судови. Кад су судови дакле једино надлежни, и кад је суд казао да је за тај поступак Адам крив (а понављам мени није познато јер нисам предмет имао пред собом) ну свакојако кад суд констатује то као кажњиво — онда ни један човек, који хоће да поштује законе у овој земљи, који хоће да поштује власт, не треба и не сме да каже: „ја при свем том велим да то није кажњиво да власт није смела узимати на одговор Адама Богосављевића, и онда из тога изводити, што је власт узела на одговор Адама Богосављевића, да је ишла да се Адам отрује. Ја мислим, ако се тим путем пође онда ћемо разобручати све у нашој земљи; и онда ће сваки поједини човек и кад учини

кривицу моћи казати, да је то по природном закону дозвољено, и ако би био позван на одговор да може рећи: го није правда, то је незаконитост. Зар ми смемо у држави допустити овакав изговор: природни закони допуштају ми да то учиним; тако ми се прохтело и нећу да одговорим?! То, дакле, прво гледиште прота Милана Ђурића као да би се овде требало управљати по природним законима и што он вели као неки зналац права, да није било места да се Адам Богосављевић узима на одговор, савршено је погрешно и ја мислим да ће после овога мога говора и сам прота Милан Ђурић признати, да се не може тим путем нападати поступак власти, као што је он покушао овде у овом случају.

Друго је гледиште такође погрешно, које је заузео прота М. Ђурић. Он као што је хтео да буде у правој науци правник над правницима тако би хтео и у лекарској науци лекар над лекарима да буде. Петорица њих лекара казали су начисто да је покојни Адам умро од запалења плућа и да није отрован; а прота Милан Ђурић поред свега тога омет излази и каже, ја не верујем да је умро природном смрћу, ја, вели, имам јаку сумњу да је Адам Богосављевић отрован. Аго, господо, тим путем пођемо; ако ми хоћемо да сваки стручњак мишљење стручњака одбије, да сваки себе сматра за већег знаца по што су стручњаци, онда ћемо ми сами бити смешни. То дозволити значи пореметити све у држави. Зар то не значи пореметити све у држави, кад један савршено неспреман човек у једној струци, лекарима, који су век провели у тој струци, који су после дубоког испитивања ствари дали мишљење, да постоји овакав факт да пок. Адам није отрован каже, ја не верујем да је умро смрћу; ја имам јаку сумњу да је отрован. Ја држим да је то и сувише речено од једног народног посланика јер је стручњачки потврђено, да је Адам умро од природне смрти. Не само, господо, та петорица лекара, који су то мишљење дали, већ кад је, после тога мишљења, г. Пашин такође изјавио сумњу да је пок. Адам отрован, и тражио анализу дроба Адамовог, и кад му је од стране министра унутрашњих дела стављено на расположење да се та анализа може извршити, кад је ондашња власт толико радила на проналаску истине, поред оне петорице лекара наш један одличан лекар — остављајући на страну политичку боју његову — даје своје мишљење, после сумње Пашина о смрти Адамовој. Он је био начелник санитета; то је Владан Ђорђевић. Он каже овако о томе на акту министарства унутрашњих дела од 7-IV 1880 год. СБр. 9062 „сумње о не природној смрти Адама Богосављевића, чиједан не може имати, који прочита секциони протокол о смрти његовој.“ (Чује се из већине: поштен човек). Је ли поштен или није о томе није питање и он ће вам свакад доказати, какав је, ако хоћете. Он није мој политички пријатељ, а сигурно никад неће ни бити то смем отворено казати, свакојачко је неоспорна истина, да је он признати стручњак у лекарској струци и као такав и начелник санитета, он ставља на акту министровом ону изјаву, да чиједан стручњак, који прочита секциони протокол, не може и не сме рећи да је Адам умро не природном смрћу, већ да је умро и да мора остати то као што су лекари казали да је умро од запалења плућа. И поред свега тога излази прота Милан Ђурић и вели: ја не верујем и ја тврдим да је он отрован на још казује и ко га је отровао. На тај начин можемо ми све један другом сумњичити на тај начин, будите уверени, да ће најпосле доћи дотле у овој земљи, да нема ни једног поштењог човека. Ми непрестаном хоћемо да сумњичимо један другог, па и онда кад немамо права на сумњу, кад немамо спреме и подобности да осумњичимо мишљење, као што је овде мишљење шесторице лекара.

Г. Милан Ђурић је даље, доказујући као спрему власти да се над Адамом изврши овако убиство, као разлог навео је, што је његова кривица још 1876 год., кад је било ратно стање и да је он зблиа учинио кривицу што је узео 300 ока кукуруза из коша, што га вели власт није дала под војени суд. Ја се, господо, морам чудити кад то чујем из уста прота Милана Ђурића да он тражи да српски грађани не иде редовним судовима већ војном суду. Ми смо се сви томе опи-

рали, па и ви с нама до јуче сте нападали, што се грађани српски отрзају од редовних судова и предају војним судовима а данас прота Милан Ђурић пребацује либералној влади, што није учинила једну незаконитост, јер отворено каже, да је то била незаконитост што га ондашња влада није предала војном суду. Будите уверени, господо, да је либерална влада то учинила, да је Адама предала војном суду, а не редовним, прота Милан Ђурић викао би и говорио би сто пута више против тога, него што је јуче говорио и доказивао би да је требао да му суди редован суд. У том случају ја бих одобравао мишљење прота Ђурића, јер би то било гажење грађанских права, гажење грађанских слобода. Ја нећу овим да осумњичим војену власт и војене судове: ну на сваки начин процедура је тамо таква, да она не даје српским грађанима толике гаранције, колико грађански судови, и кад су власници онога доба оставили да Адам иде редовним суду, ја мислим да у том погледу нису заслужили покуду, већ на против учинили су оно што им је у дужности падало.

Исто тако није основан ни онај прекор прота М. Ђурића, којим хоће да докаже његову сумњу о смрти Адама Богосављевића, што није дат одмах суду, јер вели, он је дело учинио 76 год. и тек се за то суди 80 год. И то му вели, даје неку сумњу. Господо, ви знате 76, 77 и 78 год. био је рат; после тога времена Адам долази у Скупштину, и у Скупштини је радио; ондашња влада, хтејући да поштује право посланика, ма да оно по Уставу није било тако ога-раотовано као данас, није хтела Адама да дира, да га узима на одговор, док скупштинеке седнице нису свршене; и тек кад су скупштинеке седнице свршене, а оне су свршене 15 Јануара 1880 год. марта месеца те год. власт зове Адама у Зајечар и ставља га под истрагу. Дакле то што га ондашња влада није одмах дала суду, то не даје никакву сумњу против власти, већ показује да је власт поштовала његов посланички положај; а и што су власти после радиле, то је ствар чиста и уредна. Г. прота Милан Ђурић даље вели, да је Адам Богосављевић гоњен за то, што је либерална влада била врло нерасположена према њему, а то се види и по томе, што је врло тешко ушао у Скупштину, и да је вели тражила средства и начина да га уклони, па и ово је вели био узрок што га влада ставља у хаос да га се курталпше.

То о чему прота говори, било је 1873 године.

Ја не знам како може прота Милан за догађаје од 1873 год. да баца кривицу на либералну владу, кад он зна, да је тада било Мариновићево министарство, а то нису били либерали, већ су претходници напредњака, и ако се онда тим именом нису звали. У осталом, што се тиче Адама, ми знамо, да је он био човек мирне и тихе нарави; и да ни један либерални власник није имао узрока да жали, што он седи у Скупштини, јер и ако је био човек, који је имао одређено убеђење, ипак он није страсно бравио своје уверење и мишљење, а често, кад су га неки прекорели, и казали му да седне и више не говори, он је то и учинио без икакве препирке. За њега ни један власник није могао казати, да је он био некакав незгодан опозиционар, те да је с тога власт једва чекала да се таквог опозиционара курталише, ма и самим убиством, те да му на тај начин спречи да не уђе у Скупштину. Такав је, дакле, био Адам Богосављевић.

Што је најчудноватије, у говору прота Ђурића мени пало у очи, што г. Ђурић у потврду тога, да је Адам оправдан био, вели, није било секције, и вели да власт није дозволила секцију тела Адамовог.

Ја мислим и верујем, да је то г. Ђурићу испало у брзини говора, иначе ја не знам, шта би се могло да каже о посланику, који год води толико нетачно, кад су прочитани реферати, из којих се види да је секције било, и да су г. лекари дали своје мишљење, да Адам није отрован, зар сме посланик у потврду свог мишљења наводити противно?! Ја верујем, да је то г. проти просто у брзини говора испало, и с тога и не ударам на то више, већ само то констатујем као његов погрешан навод, а и као факт, колико се је г. Ђурић трудио, да, што је могуће сигурније представи, да су

либерали отровали покојног Адама, као што је то на послетку прота Милан и казао.

На онај навод г. Ђурића, што он чини прекор власти, за што болесног човека узима на одговор и апси, имам да одговорим, да, донста према болесним, slabим и немоћним треба имати призрења; ну у закону се нигде не каже да се болестан човек не сме узимати на одговор, ако је донста учинио кривицу. Она власт, која је дозвала Адама, да га узме на одговор за ово дело, није била код његове куће, није знала, да је он био болестан; ну кад се он потужио да је болестан, власт је позвала лекара, да га прегледа, и лекар је донста то потврдио; кад је то било, власт је према Адаму поступила човечно, послала га у болницу.

Тврђење пак, да је Адам трулно у неким подрумима, нема места, јер власт, чим је чула да је он болестан, препоручила му је да иде у болницу, на што Адам није пристао, вели, док се не обавести, колико ће коштати то. Тада му је начелник срески дао своју собу и поштељу, а сутра дан Адам је отишао у болницу, из које се више у апсу ни вратио није. На послетку ја понуштам, да то може бити за прекор власти, што је позвала болесна човека, на одговор; ну, је ли то разлог, да је власт донста отровала Адама, и ако су лекари прилично кизали, да он није отрован, већ да је његова болест била далеко пре тога и смрт савршено природна?! Од куд дакле, из тога изводити закључак, да је Адам отрован, што га је власт, као болесног човека позвала на одговор?!

Ми знамо да има туберкулозних људи, којима је, по лекарском мишљењу, одређено готово, колико ће живети, да они после несвесног времена морају умрети; ну, и ако то знамо, кад би такви људи учинили кривице, зар их власт не би смела узимати на одговор, што су болесни?! Не, господо, болест не извињава онога, који чини зла, и не спречава власт, да она врши своју дужност.

Ја не велим, да, у овом случају, не би било паметније, да власт Адама није ни узимала на одговор, јер би се тим уштедила ова дебата и дагуба; ну велим, да кад је власт вршила своју дужност, нико не може казати да је то припрема за тровање Адамово, и да је власт хтела Адама да отрује.

То су главни разлози прота Милана Ђурића, на које сам мислио да обратим пажњу Народне Скупштине. Да поменем још једно: г. Ђурић, говорећи, како он то убиство не приписује партији либералној и опозиционарима, казао је: „власници онога времена отровали су Адама Богосављевића“. Ово је казао прота Милан, а други посланик, такође из већине, отворено је изјавио ово, и казао: „да је шеф либералне странке онога времена депешом наредио, да се Адам отрује“, а трећи посланик, опет из већине, а то је поп Марко Петровић, казао је изречно: „влада либерална онога времена, отровала је Адама Богосављевића.“

Као што видите, браћо, један човек из народа; човек, кога ја иначе поштујем, али за којег сви морамо да кажемо, да он не може довољно да одмери сваку реч, казао је, да је шеф либералне странке онога времена, наредио да се Адам отрује. Кад би се зауставили на том, и кад би то казао само Раша Нишић, који не може да измери своје речи, онда ја не бих на ово ни одговорио. Ну кад то каже прота Милан Ђурић, који зна, шта то значи казати, да су власници либералци отровали Адама, и то вели, пошто је сазнао да стоји реферат и мишљење шесторице лекара, да је Адам умро од природне смрти; и кад то говори председник радикалног клуба поп Марко, онда ја видим једнодушност вашу у том погледу, да ви сви хоћете да баците кривицу на власнике онога доба, који су припадали либералној странци, као да су они отровали Адама Богосављевића,

Мене се лично та ствар не тиче, ну ја мислим да је то према извесним податцима о природној смрти Адамовој савршено за прекор. Правда захтева да признате, да изнесена факта тврде да је Адам умро од природне смрти, а не да бацате кривицу на шефа ондашње либералне странке, као да је он депешом наредио, да се Адам отрује. Ја мислим, кад

се хоће тако да набацн кривица на једног човека, који узима одлично место у држави, да је на првом месту дужност министра унутрашњих дела, да изнесе те доказе ако је донста шеф либералне странке отровао Адама; иначе кад нема те доказе нико, јер их није ни било, до овога човека, који је то казао, да сву тројицу жигосемо као клеветнике. (Жагор).

Г. Љуба Новаковић рече: није било тако речено. Кад сам ја сада цитирао говор г. Ђурића и осталих, ја сам говорио на основу стенограф. бележака, у којима стоји ово: Раша Нишић казао је: шеф либералне странке наредио је депешом да се Адам отрује, а ето ту и самог Раше, па нека каже и он, да ли је тако казао, а што се ваљда и из стеногр. бележака неће избрисати. Ја велим, да је стидно и недостојно, да ми једни на другога износимо оно за шта немамо доказе; а ако имате доказа, да је то донста депешом наређено, или иначе каквим другим путем, онда изволте изнети те доказе и будите уверени, да ми, који седимо на овој страни, бићемо вам пријатељи и потпомоћи ћемо вас, да се тај зликовац, који је наредно тровање, најстрожије казни. Ну докле не изнесете доказе и кад је сигурно да их немате ја опет велим да је недостојно, да се тако нападају и клеветају људи, који су век свој провели служећи часно и поштено сриску државу.

Ако бисмо ми хтели да противу вас износимо оно што је сумња на вас и ваше чиновнике из најновије садашњости, ми бисмо имали противу вас доста да изнесемо, да изнесемо из најновијег времена неке случајеве; ми бисмо могли да наведемо, пошто је Бојанић погинуо у притвору полицијским, пошто министар каже изволте тужити власт, а неће он да чини своју дужност, и пошто капетан узима на одговор пандура, а неће министар да узме у своје руке да види да ли није ту и капетан улетен, пошто, дакле, тако стоји, кад би смо хтели да се сумњом служимо ми бисмо могли да кажемо на ту је и власт улетена, ну ми то нисмо казали. Или ваш радикал учитељ ставља се за убиство у притвор, ви га и овде јавно браните, па ми опет не доводимо ваше власнике у везу с тим учитељем. Међутим ви овде где је власт учинила све што је могла учинити — узела је комисију лекарску, коју су захтевали Адамови пријатељи; ставила јој на расположење сва акта и дроб Адамов на оцену; Скупштина која је била после либералне владе одређује најбоље пријатеље Адамове Пашевића, Таушановића и Ацу Станојевића у комисију да раде на извиђају да ли су Адама отровали, сами то нећете да извиђате, не за то што знате да је отрован, већ зато што знате да није. И поред свега тога ви хоћете да сумњичите либерале оног доба о смрти Адамовој!! Лепо је примегно Риста Поповић да је то била тактика говорити онда за некога, да је отрован као што рече и за буџет да је тактика што је тадашња опозиција говорила против либералног малог буџета јер вели, ви сте задатак опозиције тада сматрали у томе, да се влади изда неповерење. Ја разумем што сте тако нападнали док сте били у опозицији. Ну кад сте дошли до власти, до могућности, да учините све да пронађете праву истину ви опет бежите од извиђаја, јер знате да ће се сузбити ваше клевете. Ви нисте хтели учинити извиђај, јер сте волели да само износите да је Адама отровала либерална странка. Ја мислим, да је то испод сваке критике борити се на такав начин са својим противницима. Господин прота Милан Ђурић сумњичећи о смрти пок. Адама поменуо је и неки парастос, што се није допустило да се држи парастос Адаму после његове смрти. Прво из тога хоће да изведе нерасположење власти према Адаму, да је власт желела и радила да се Адам отрује.

Тај парастос је фактички забрањен; ну ја мислим да прота зна да је то забрањила црквена власт. Како је то мислио ја не знам; ну сигурно је да је то црквена власт забрањила. Док Милан поштује сад тог истог човека, који је забранио тај парастос, он је примио од њега најпре одличје црвеног појаса, а после га је поставио за проту пре закона о црквеним властима не чекајући избор по том закону. Кад се примао за проту и кад је знао да је тај човек забранио

парастос Адаму, ја мислим да је коректније било да прота то не помене. Ну кад је он то поменуо о забрани парастоса и кад он хоће и из тога да изведе велики закључак, као да је власт радила на убиству Адама, ја ћу да вам поменем редак сличан догађај, па да видите да није добро да се изводе овакви закључци.

Ви знате сви пок Гавру Антића, знате његову смрт. Господин прота Ђурић врло добро зна да је жена пок. Гавре спремила све што треба да на свечан начин донесе Гаврино тело у Њважевац да га сахрани. То је било објављено и пријатељима; ну на један мах ми, унутрашњих дела г. Таушановић чист радикалац забрањује то. Договара се са фамилијом да се пренесе кости Гаврине на један са свим тајан начин (Чује се: врло паметно). Јесте врло паметно; ну зашто то Таушановић није дозволио, није хтео да се прави са пок. телом ларма и неки капитал и да се то после 10 година потраже, ви сад нећете из тога да изводите закључке да је Таушановић желео смрт пок. Гавре, као што и није, а код Адама из сличног факта прота то изводи. Учињено је да фамилија Гавре задовољи своје унутрашње осећање, и лепо. Исти ти разлози могли су руководити и цркв. власт ондашњег времена да забрани држање тога парастоса. Арса Дреновац кад рече добро је ово Таушановић забранио да се Гавра Антић, који је заједно са Таушановићем био оптужен за исто дело, не проноси у Њважевац, а што је један црквени достојанственик наредно забрану држања парастоса Адаму, вели да то није добро. Код мене није таква логика. Ја кажем добро је Таушановић учинио што није дозволио да се са преношењем костију пок. Гавре прави ларма; ну није зло учињено ни што није дозвољено држање парастоса Адаму Богосављевићу, и још мање могу да да дозволим, да се из тога изводи да је власт хтела да отрује Адама. Толико о овим присловцима; а сад да кажем о главној ствари још неколико речи.

Лекарске сведоџбе тврде, да је Адам умро од запалења плућа, од природне смрти. Нико од вас нити је изнео, нити може изнети доказе да није тако. Ево ви имате лекаре из ваше стране овде у Скупштини — а ми их овде немамо — ја чикам г. г. лекаре нека даду своје мишљење са потписом, да према извештају, који су петорица стручњака овде пред Скупштину изнели и према извиђају стручњака у опште, није онај узрок смрти, који је у извештају наведен. Ја ћу се први поклонити и казати ови имају право, ако изнесу доказе за то поткрепљене науком. Ну докле год противу мишљења стручњака говори Раша Нишић као нешколован, или један прота Милан Ђурић, коме ја част и поштовање одајем, као богослову, и нестручњаку у медицинским наукама, или један Марко Петровић, такође богослов, докле год такви људи нестручњаци излазе и говоре противу лекарског мишљења, ја ћу држати да је то од њих само један начин нападања на своје противнике, средствима која се не могу и не треба да дозволе код људи разумљивих и непристрасних.

Нека изађу лекари и нека кажу: по науци лекарској ми налазимо да ово није истина што је казано у извештају о смрти Адамовој, нека то докажу, — онда би се ми први радовали што би власт могла да учини своју дужност, да казни овога, који је учинио зло дело који је отровао Адама. Дед урадите ви ако можете, па ми ћемо се радовати да се казни зликовац, јер ми нисмо никад били, нити смо сад за то, да се у нашој земљи мучки убијају. На против ми желимо, да се најстроже казни сваки и сви, који би радили, да се српски грађанин убија мучки; кривда, ако га има, суду па шта му се досуди. Кажем нека изиђу стручњаци нека докажу оно што су 5 лекара рекли и власт нека учини своју дужност. Но дотле докле постоје ови докази да је смрт Адамова природна била, дотле нема нико права да сумња ни у кога ни у партију ни у појединца; и докле год ви кажете убио га тај и тај, а немате никаквих доказа за то, остаћете клеветници не-достојни.

Милан Ђурић — Господо, предговорник Авакумовић са свим је погрешно мој говор преставио; он се ставио на погрешно и неистинито земљиште, да би мој говор, можда са

каком намером неверно представио. Мени се чини да је овом пробом са свим лоше прошао јер ставивши се на погрешно земљиште он је казао: и прота Милан Ђурић хоће да отме Адама од редовног суда и да га преда војном суду, као да бих ја био против слободе и некакав реакционер, а ја сам казао да је 1876 год. у време српско-турског рата било ванредно стање и да је Адам вршио војну дужност и према томе да је војни суд надлежан био да га суди, кад би томе било места. Међутим то није било и он је као посланик тек 1880 године био узет на одговор да се суди!? Дакле, сваки нека ценн колико је казао истину г. Авакумовић, и колико му је било до слободе. Ако му је прирасла слобода за срце, зашто је потпомагао оно стање, кад је рађено било, да се у ванредном стању бирају посланици. Даље је казао г. Авакумовић да ја не верујем стручним људима. Ја се истина слажем с њим да нисам стручан човек, али по сили земаљског Устава, послао нас је народ овде да ценимо шта је право и шта није право, те по томе и ја сам позван да ствари које не знам проучавам и да на основу несумњивих података дајем свој суд што ја овде и чиним из најдубљег уверења да служим правди и политичком моралу у земљи. Даље вели, да је Адам био часан човек, човек од знања и т. д. Ја све ово признајем и покојнику служи на част што му то признаје шеф садање опозиције; исто тако покојни Адам са својим животом и радом направно се је страшилом ондашњим властима, који су били против слободе. Што се тиче лекара, ја хоћу да признам, да је можда и нехотично изашла каква реч односно секцирања, јер ондашња влада није извршила анализу, што је она била дужна да учини у интересу спокојства народа и за то је остала сумња у народу.

Марко Петровић — Господни Авакумоћ поменуо је председника радикалног клуба и тим самим уплео је мене, као да сам ја тврдио, да је шеф ондашње владе наредно тровање Адамово. Ја нисам то казао, и само сам казао то, да кад се догађаји доведу у органску везу један с другим, онда се може јако да сумња, да смрт Адамова није дошла природним путем.

Јован Авакумовић — Господни Марко Петровић мене је веома погрешно чуо. Ја нисам казао, да је г. Марко казао, да је шеф наредно, него да је Раша Нишић казао, да је шеф партије наредно денешом а г. Марко да је казао: да је ондашња влада учинила убиство Адамовог тровања. Дакле ја у толико исправљам говор. У осталом, што г. Марко сад каже то друкчије, ја молим нека остану јучерашње стенографске белешке потпуно, па ће се видети да сам ја право казао. Јуче је казао да је министар у Скупштини признао фалсификат код избора Тошковића, међутим у стенографским белешкама оног времена тога признања нема.

Марко Петровић — Овде нема живих сведока, да је Јаков Туцаковића то казао, а стенографске белешке могле су бити исправљене.

Риста Поповић — Ја нисам мислио да говорим о овоме питању, нарочито с тога што се мени чини да није имало места да се ово питање у садањој Скупштини претреса и што сам држао да овако питање и онако разбуктане партиске страсти све више развија и раснаљује, и да би требало са што мање пребацивања да се сврши. Но изазван говором господо из опозиције, сматрао сам за дужност да на њихове неумесне наводе одговорим. Дакле у опште узев и интерпелацијан господа из опозиције, који су говорили, хтели су да докажу ово двоје: прво, да је Адам уапшен на основу закона за то што је био крив и друго, да је умро случајно, дакле природном смрћу. То су главне побуде биле, које су опозиционаре натерале да поднесу ову интерпелацију, и то су хтели у неколико својим говорима и да докажу. Ви сте чули кад су г. г. Милан Ђурић и Марко Петровић о ово питању говорили, да су они навели кривицу, коју је пок. Адам учинио с тога било би излишно да ја то сад понављам. Господа интерпеланти, либерали хоће да докажу да је Адам Богосављевић морао да буде уапшен јер, веле, учинио је кривицу природе разбојничке. А његова кривица ево каква је била: његово село заузела је

била турска војска и сви су из села побегли у шуму па и пок. Адам, пошто у шуми није могло ништа да се нађе за храну, то је он дошао и тражио од либералног кмета општине дубочке, које је село такође било напуштено од њиве стране, и које су Турци после неколико дана заузели, да му да 100—200 ока кукуруза, да зарани децу у шуми, и кад он није дао, Адам је казао: ја ћу да узмем сам, и у присуству кмета је узео. Дакле то је та страшна кривица за коју су либерали стрпали Адама у апсу. И кад г. Рибарац сада доноси крив. законик те њиме хоће да докаже, да је као разбојник уапшен онда, сматрао сам да је пужно, да испричам ту страшну кривицу Адамову, за коју је он морао да умре у апсани, а тада опет да га Стојан Рибарац и мртвога прави разбојником. Ја мислим да не би требало правдати рад ондашње владе, јер кривицу коју је Адам учинио држим да би је и сваки други па и г. Рибарац тако исто учинио, да је у оном положају био, а да ли је ондашња власт требала да поступи с њим онако, то нека цени Скупштина.

Међутим види се да је ондашња власт сматрала то и да је кривица и да није, и да је треба и да не треба узети у поступак, јер од 1876 године скоро до 1880 године није га за то узимала на одговор, и тек 1880 године узела је за то на одговор и притворила.

Ја сам о тој кривици чуо први пут у нишкој Скупштини. Тада се о томе повео говор између покојног Адама и тадашњег шефа владе. Адам је тражио да се да под суд, ако се сматра да је крив, и тадањи шеф владе одговорио је да ће му учинити по вољи, док оде са Скупштине. Па тако је и било. Он је био уапшен чим је отишао кући. И што је још горе он је уапшен болестан.

Нигде у свету, господо, не би болесног човека пригворили због кривице овакве природе, те да тај човек после 2 дана умре у притвору. И тада господа из опозиције хоће, да ми то не помињемо. Они хоће да будемо толико толерантни, да то не помињемо нигде и не вређамо њихова партиска осећања. Па је ли њихов захтев оправдан? И шта би они радили, кад би се такав случај десно под другом владавином? Такав малер у владавини једне странке, употребно би сваки, па наравно и ми овакове догађаје не можемо да хвалимо. Кад један човек, који је уживао велико поверење у својој околини, умре у апсани на пречац, наравно, да нам се мора дозволити, да ми то осуђујемо и они нису имали никаква узрока, да о томе подносе интерпелацију, те да правдају тадашњу власт. Најзад ова се ствар савесно до краја и не може да проведе. Јер, ако сте довољно обратили најње на извешћа, која су прочитана по овој ствари, ви ћете видети како је та ствар текла. Тражи се н. пр. секција, која би се тражила и за обичног човека, а тим пре за оваког једног човека, као што је био Адам; и начелник срески изјављује, да ће морати да употреби војску, ако се буде секција вршила, јер се његови сродници противе томе. Доцније министар одређује комисију, која извршује секцију и она се врши на миран начин и без војске. Из тога се може закључити, да г. канетан није имао воље, да се та секција изврши. Али она се извршује и констатује се да је Адам умро природном смрћу. Ја мислим, кад је већ избила на јавност сумња о смрти Адамовој, да тада није била довољна само секција тела, него, пошто се сумњало у природну смрт његову, да је требало извршити и анализу његова дроба, те тако да се да доказа да нема ни трага од оне сумње, која се због овога проносила. Шеф тадање опозиције, а садање већине г. Пашић тражио је да се изврши секција и анализа, и њему се то на свакојаки начин оспоравало, што је све могло још провесењу сумњу да увећа. С тога мислим, да је у интересу владе лежало, да она нареди анализу и да о томе изнесе званичан извештај, па би свака сумња престала. Дакле то нас побуђује, да мислимо свакојако а има људи, који терају и даље, па тврде, да је Адам отрован. С тога дакле опозиција није имала разлога да овакво питање подиже. Г. Авакумовић каже, мако је прота Милан напоменуо, да је Адама требало предати војним судовима, и вели то није учињено него је дат редовном суду на суђење.

То не стоји. Јер њему је требао да суди редован суд и то суд крајински а међутим он је предат зајечарском суду. Дакле није му судио редован суд, који би требао да му суди. На послетку, пошто је о овоме питању доста говорено, мислим да кажем, да оваква питања није било потребно и корисно износити сада. Ово је већ свршена ствар; оно што је већ створено услед невштине тадање управе, не може се лако да заглади. То је велики и тежак посао, који садањи либерали предузимају, трудећи се да ствар која се тиче ове смрти другчије преставе у јавном мишљењу. Ја мислим, да је то рђаво учињено. Изменити мишљење, које влада о томе догађају, са свим је тешко, али кад је то већ покушавано дозволите ми, да учиним један предлог, на какав би начин требала Скупштина преко интерпелације да пређе на дневни ред. Ја сам написао једну мотивацију, с којом држим, да би најбоље било да Скупштина пређе на дневни ред. Моја мотивација гласи овако, (чита):

Народна Скупштина, дубоко сажаљевајући, што је овај догађај смрти у затвору једног народног посланика и одличног грађанина наше отаџбине дао повода, да се о томе и после пуних десет година подгревају тужне успомене на овом важном месту, изјављује овим своју тврду наду и жељу, да ћемо у будуће сви порадити, да се овакви случајеви никад више не дешавају ни под једном владавином нашег даљег уставног живота и развоја — а преко ове интерпелације, да се с овом изјавом пређе на дневни ред.

Ако је Скупштина сагласна с овим, то молим да ме потпомогне (Потпомажу га).

Живан Живановић — Дебата се, господо, већ клони своје крају, а то показује онај предлог, који је г. Риста изнео, како, наравно, он мисли.

Овде су изнете две ствари. Покренуто је питање о апшењу и питање о смрти Адамовој. Што се тиче апшења кажем, да је то заиста једна мера за оно време, кад се десила, по себи непријатна ма да не може бити, да нико није крив сем Бога, који је наредно, да Адам умре 19-ог марта. Сви ви знате из искуства, да може, кад један пријатељ дође другом пријатељу у госте, изненада да умре, или дође путник у мекану у другу варош и умре, а не зна се зашто и крошто. У свима тим случајевима довијају се људи, да пронађу частан и природан узрок смрти, али у оваквим случајевима не сме да остаје ствар не објасњена и ред је да се дефинитивно одреди узрок Адамове смрти. На послетку с политичког гледишта може бити критиковања, ја то дозвољавам, ма да стоји тај факт, да је она иста власт хтела равније да уапси тога човека, али је баш ондашња влада желела да се тај човек не дира, јер је он посланик. То је казала ондашња влада, ово ваља добро узети на знање. Но, господо, са политичког гледишта дозвољава се, да се ова ствар и може критииковати; а са правног гледишта, то је апшење одобрио суд, дакле са тога гледишта ствар је свршена.

Господо, ја мислим да смо ми могли да станемо после прва два говора. После говора г. минист. унут, дела, који је изнео објашњење о овој ствари а још више после говора Стојана Рибарца. Не стоји то да је Рибарац својим говором изазвао жестину ове дебате. Рибарчев говор био је врло прилагодан, може се рећи, да је говорио жустро, као и обично, али никога није увредио. Свештено је лице отпочело дебату с највећом жестином и кад је већ свештено лице отпочело, онда за нас људе није ништа друго остало, него да то прихватимо и заблуде, по могућству, не правимо. Ја хоћу и овом приликом да останем доследан својој сопственој нарави и ако ми се пребацује да сам умерен човек

Кад се хоће нека ствар да расправи, онда се тражи да се константују факта. Међу свима људима, који воде рачуна о фактима тражи се — пошто се факта приберу — да се пресуди је ли ко прав или крив. Овде не можемо да дођемо никако до краја по начину какав ви у дебати практикујете. Ово ми личи на ону народну причу, која каже, како је ђаво негде држао врапца у руци, па питао човека: „је ли врабац жив?“ Па ако он каже да је жив, онда га удави а ако каже

да је мртав он га пусти и каже да је жив; дакле ни у ком случају не може да погоди. Тако је и овде с Адамовом смрћу. Ја ћу вам на то навести и примере из дебате. Док би се у другом свету могло казати, да је оно лепо што му по одобрењу капетановом пеки Пашићев рођак дао душек и јорган и да је то лепо од једног капетана, што га је у канцеларији а не у апси задржао, дотле ви кажете, да је баш то шерет-лук и маска. Прота Милан устао је па каже, да је Адама требало предати војном суду, онда би казали како смете једног посланика да шљете на војни суд. Даље је казано, како су се наша три лекара, три „шумадинца“, који су дали овако извешће о природној смрти Адамовој. Нек су њихова имена каква било, они су *три права* тадашња окружна лекара у том крају, и нису били либерали. Али они су у друштву *са још двојицом лекара*, који су за цело прави шумадинци, констатовали оно, што сте из уверења видели; а ваља знати да су ова два лекара баш Адамови пријатељи тражили и тад. министар им дао одсуство.

Кад би се то хтело тако да управо изврше, онда би можда данас чули ново сумњичење, да је министар дао да се честице анализирају и тада би се опет рекло да је то извршио четврти „Шумадинац“ и онда би се ипак могло да сумњичи, да је он тако или овако извешће донео не по својој заклетви, но по вољи свога министра. Ето куда води то вечно досакање и изопачавање факта.

Даље, господо, у прилог објашњења да се спомене још једна денеша где капетан моли да се та сивар извиди, и да се изврши секција. *Он моли!* То стоји да моли. И нек сада и ва ту очевидну исправност кажу „то је маска!“ Може бити да је маска, реците да је подвала, *врло опасна подвала*. То је нож оштар са две стране. Ја држим, да човек коме је савест нечиста и немирна не би смео то да тражи, да се тело Адамово секцира. И ово сведочи само о несумњивој чистој савести тог чиновника.

Господо, ја као либерал, ја сам потпуно у у целој овој ствари равнодушан, не с тога што бих и ја хтео, или што хоћу злочине да штитим, — и што не бих желео да се правда задовољи, него просто сам равнодушан с тога, што онај од вас, који које казне: ти си убио некога, на томе човеку стоји дужност да то докаже иначе је то пуста *клевета*. Дакле, с те стране могао бих бити равнодушан, али и с друге стране могао бих бити равнодушан, имајући *потпуно преданост* и веру у људе, који се окривљују, да они нису били у стању да то учине и да то нису учинили. Али свакојако питање о смрти Адамовој постануло је: зашто је он умро? И на њега ваља дати *савестан* одговор.

То је питање, господо стављено још пре 10 година и њега је мој поштовани друг г. Рибарац са свим часно и отворено поново ставио.

При оцени овога питања има два момента, који треба да се узму у обзир: моменат политичан и моменат лекарски или патолошки. У погледу политичног момента каже се макар и у наговештењу да је *ондашња влада* имала интереса и рачуна да Адам нестане. То је речено у овој или оној форми, но размотримо ту ствар изближе и анализирајмо прво личност Адамову. Ја тога човека не познајем, али слушао сам о њему, да је то био миран и добар човек. По моме сватању код њега је најоригиналније то, што је свршио нашу највишу школу, па је по свршетку школе отишао у своје село да ради сеоске радове и живи у народу. То је, дакле, код њега и било привлачно, што није отишао у државну службу, као остали његови другови, који су свршили Велику Школу, него је одмах отишао у село да ради. То је доста примамљива ствар, нарочито кад је ко год у опозицији.

Али друго је што се онако недостојно тврди — каже: да је чак влада наредила да се Адам „отрује“. Што се тога навода тиче, ја напред изјављујем, да би морала бити врло лаквмислена, лупкаста или и са свима луда она влада, која би могла да нареди тровање таквог једног човека. Пре свега

познато је да Адам није био никакав говорник. Напоследку нека је био и најбољи беседник онег он није могао никако опасан по ондашњу владу; ондашња ситуација је била од прилике као и ова садаш. и ондашња располагала је великом већином као и вама док опозиција није била влади ни опасна ни бројно велика. Ја питам, господо, зашто би рецимо сад министарство имало потребе да уклања каквог једног човека, — ја питам, да ли би на прилику радикали ово ваше министарство имало какве год потребе да ради, да се отрује рецимо Рибарац, или други ко год ма да је може бити који од нас данашњој влади незгоднији и далеко опасније него Адам, што беше у своје време.

Господо, ја сам далеко од тога да у тако што верујем ја сам од оних који верују у врлину просвећених људи.

Даље, господо, у унутрашњој ситуацији, ко цени и личности, које су тада биле на влади, те личности могле су се и не допадати правцу вашем, могли сте их и не волеги, али им њихов частан карактер не можете одрицати. Они, као доктори философије, као хуманитарни људи, као људи, који немају ничега прљавог за собом, ја држим, да таквим људима једна толерантна опозиција неће одрицати лични карактер, и да не може мислити, да су такви људи могли имати учешћа у једноме нечистом делу. То је срамно и недостојно и мислити.

И на послетку кад се хоће, ма из чисте пакости да одржи такво тврђење, онда настају питања: па ко је могао наредити, да се ово тровање изврши? Да ли министарски савет, или који од министара? Да ли је то вршено путем президијала, или поруком? Или ако ни једно ни друго смело да буде, то да ли је министар ишао у Зајечар, или је начелник срески долазио овамо? То су питања, која се са свим оправдано могу и морају ставити. Но, и ако се о овој ствари говори опет не може ништа о њој да се потврди. *Онда, дакле, пред свими часним људима сумња, да је могла једна влада, нарочито каква је у оно доба управљала земљом, наредити да се такво злочинство учини!*

Сад пренесимо се у мисли у Зајечар. Ја нисам био у Зајечару, али мислим, да су прилике и тамо биле као и овде. Је ли капетан позивао Адама да дође да му саопшти тужбу и да га саслуша? Јест; то је учинио и урадио је све онако, како треба да учини с обзиром на дело. Он је Адама и задржао, али му је дозволио, да може имати своје ствари за препоштите и дозволио му је да се лепо у једној нарочито усремљеној канцеларији намести. Чим је изјавио да је слаб, капетан је звао лекара, казао му: Господине, ја немам наредбе да овог човека уапсим, али по дужности имам права на то; но ако ви налазите због болести да не треба да га даље оставим у затвору ја ћу га одпустити, јер се ствар може и доције свршити. Услед тога лекар донесе уверење, да треба Адам због слабости, да се упути у болницу. То је требало одмах и учинити *да је Адам хтео*, али он није хтео одмах да иде но је чекао, да чује да ли ће га суд ослободити. Кад то није било, он је за тим и отишао у болницу *и у болници је умро* под непосредним надзором лекара, који су све симптоме болести и смрти пратили и у једном извешћу нарочито стоји, *да блувао није*, дакле да троват није. Али прегледајмо ипак ванредност смрти Адамове, и рецимо и мене би изненадила и ја би поставио питање: зашто је умро овај човек? То је питање, које би по моме схватању било и право и поштено на било оно покренуто од противника или од пријатеља. Умро човек „на пречац“ и кад је то, онда је дужност да се извиди чисто и несумњиво: зашто је умро тај човек?

По моме схватању на то је питање *као што ваља и одговорено*; и сваки поштен, толерантан и искрен човек могао је да каже, да је учињено све што је требало да се учини.

(НАСТАВИТЕ СЕ)